

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2016

Tartalom

- 7 FARKAS FLÓRA
Leonhard Huntpichler: *Epistola ad Dionysium cardinalem ac archiepiscopum Strigoniensem*
- 29 SZILÁGYI EMŐKE RITA
Oláh Miklós levele Lady Lisle-hez, Boleyn Anna udvarhölgyéhez
- 37 DOMOKOS GYÖRGY–MÁTYUS NORBERT
Antonio Mazza és Buda ostromáról írott jelentése
- 77 PALOTÁS GYÖRGY
Moderni temporis oratio ad Deum.
Verancsics Mihály 1566-os (?) törökellenes imádsága
- 83 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Források Bethlen Gábor két francia diplomatájáról és uralkodása utolsó éveiről (1626–1633)
- 113 JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA
Kolozsvár adózása az 1630-as években
- 163 BUBRYÁK ORSOLYA
Nyáry Krisztina hozománya. Források az Esterházy-kincstár kialakulásához
- 191 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Gyulai Ferenc és Donáth János bécsi követjárása – Újabb adalékok Apafi Mihály holland kapcsolataihoz (1687)
- 239 JANKOVICS JÓZSEF
Bethlen Miklós levelei Ferdinand Bonaventura Harrachnak, I. Lipótnak és ismeretlennek (1699–1703)
- 259 NAGY ANDOR
Thököly Imre epitáfiumai Joseph Trausch kéziratgyűjteményében

- 265 ZVARA EDINA
Trenk Frigyes magyar nyelvű kiadatlan politikai röpirata
- 283 VADERNA GÁBOR
Gróf Dessewffy József a sajtószabadságról és a cenzúráról
- 319 LIPTHAY ENDRE
Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő levelezése
1848-ból
- 343 RÓZSAFALVI ZSUZSANNA
Schöpflin Aladár levelei Dutka Ákosnak
- 351 HAMERLI PETRA
Adalékok Rothermere revíziós kampányának fogadtatásához:
a sajtómágnás és Eduard Beneš levélváltása olasz szemmel
- 367 BUZA JÁNOS
Berlász Jenő gyászbeszéde dr. Kováts Ferenc egyetemi tanár
ravatalánál (Elhangzott 1956. november 13-án a Farkasréti
temetőben)
- 371 GILÁNYI MAGDOLNA
„Álmomban Mindszenty bíboros ténykedett...
én is ott voltam.” Bőle Kornél O. P. 1956-os naplója
- 387 SIMON ZSUZSANNA
Vita Az ember tragédiája falanszter-jelenetéről
az MTA Irodalomtörténeti Intézetében
- 429 K. LENGYEL ZSOLT
Műhelynapló egy bajorországi magyar hagyatékárban

Adalékok Rothermere revíziós kampányának fogadtatásához: a sajtómánás és Eduard Beneš levélváltása olasz szemmel¹

1927. április 5-én Benito Mussolini olasz és Bethlen István magyar miniszterelnökök a római Palazzo Chigi dísztermében barátsági szerződést írtak alá, amely megalapozta Magyarország és Olaszország szövetségét. Ez aztán végigkísérte a második világháborúig tartó időszakot. A nyilvánosságnak szánt, semmitmondó paragrafusoknál sokkal jelentősebb volt az egyezmény titkos záradéka, amelyben a felek megegyeztek arról, hogy a mindkettejük politikáját érintő kérdéseket folyamatosan figyelemmel kísérik, s azok megoldásában kölcsönös politikai és diplomáciai támogatást nyújtanak egymásnak.²

A Horthy-korszak Magyarországnak traumatikus sokkot okozott a trianoni békeszerződés aláírása, amelynek rendelkezései értelmében – azon túl, hogy hadseregének létszámát és felszerelését minimalizálták, és az országot horribilis jóvátétel megfizetésére kötelezték – Magyarország elveszítette területének kétharmadát, s a magyar nemzetiségű lakosság egyharmada is határon túlra került.³ Következésképpen rögvest megfogalmazódott a revízió – vagyis a békeszerződésben foglaltak felülvizsgálata – igénye, amelyet a magyarság világnézeti, felekezeti vagy politikai hovatartozásra való tekintet nélkül, szinte egy emberként érzett magáénak. A korszak legjelentősebb magyar miniszterelnöke, Bethlen István (1921–1931) politikai koncepciójában a revízió kiemelt helyen szerepelt, szükségességét Bethlen a „szláv veszély” – vagyis a fenyegető orosz betörés – megakadályozásával magyarázta, amelyben Magyarország legfőbb segítője a szláv térférfésben ugyancsak nem érdekelt Olaszország lehet.⁴

Olaszország fő külpolitikai célja, amely különösen 1926 őszétől kezdve vált markánssá, az 1918-ban alakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság – közismertebb, 1929-től hivatalossá vált nevén Jugoszlávia – kiiktatása volt. Az 1915. április 26-án aláírt londoni titkos szerződés – melynek területi ígéretei vették rá Olaszországot arra, hogy az antant oldalán belépjen a háborúba – többek között Olaszországnak ígérte a dalmát partvidék olasz lakta városait, Közép-Dalmáciát és Kelet-Isztriát,⁵ melyekre mint dél-

¹ A közölt források feltárását a Klebelsberg Kunó Ösztöndíj (2014, Róma) tette lehetővé. A tanulmány az International Visegrad Fund által támogatott, 51600358. számú kutatási projekthez kapcsolódik (2016/2017. tanév).

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL). Külpolitikai Osztály Reservált Iratai (K 64). 24. csomó. 23. tétel. 1927. 73. res. pol. 1927. Feljegyzés Barcza és Durini beszélgetéséről, 1927. február 19.

³ ZEIDLER, 2009, 33–34.

⁴ ORMOS, 1971, 140–143.

⁵ Documenti Diplomatici Italiani (A továbbiakban: DDI). Serie 5. Vol. 3. 470. irat.

szláv többségű területekre, Jugoszlávia szintén igényt tartott. Az olasz–jugoszláv ellentét fő oka azonban az volt, hogy Európát illetőleg Olaszország a Balkánon, a Duna-medencében és az Adria-térségben kívánt befolyásra szert tenni, és ebben Jugoszlávia a pusztaság létével is akadályt jelentett.⁶

Jugoszlávia gyengítését az olasz vezetés a délszláv állam bekerítésével, illetve etnikai ellentéteinek fokozásával, a belülről történő felbomlasztását célzó Badoglio-tervvel vélte kivitelezhetőnek. Olaszország tehát olyan államok szövetségét kereste, amelyeknek szintén területi nézeteltérései voltak Jugoszláviával. Albánia, Bulgária és Románia mellett ilyen volt Magyarország,⁷ így a magyar és az olasz politikai érdekek találkoztak. Ezt követően került sor a fent említett olasz–magyar barátsági szerződés megkötésére.

A két állam közös érdekei közé tartozott – a jugoszláv-ellenes törekvések kivitelezése mellett⁸ – a magyar revíziós törekvések támogatása. Olaszország a versailles-i béke-rendszer egészének felülvizsgálatában volt érdekelt, miután nem kapott meg minden neki ígért területet.⁹ A trianoni békeszerződés revíziója értelemszerűen azért jelentett volna előrelépést Olaszországnak külpolitikai céljai eléréséhez, mert ez esetben a Jugoszláviához került Délvidék ismét Magyarországhoz kerülhetett volna, ami elősegítette volna Jugoszlávia gyengülését.

Mussolini tökéletesen tisztában volt a magyar érdekekkel és azzal, hogy ezeket Olaszország miként aknázhathatja ki saját céljai eléréséhez.¹⁰ Ennek fényében aligha tekinthető pusztaság véletlennek, hogy éppen a barátsági szerződés aláírását követően, 1927. június 21-én közölt olyan cikket az egyik legolvasottabb brit napilap, a *Daily Mail*, amely nyíltan bírálta a trianoni békeszerződésben foglaltakat. A cikk a *Magyarország helye a nap alatt* címet viselte, szerzője – és egyben a lap tulajdonosa – pedig egy angol sajtómágnás, Lord Harold Sidney Harmsworth Rothermere lord volt, aki úgy vélte, hogy a tartós európai béke érdekében vissza kellene juttatni a magyarlakta területeket Magyarországnak.

A cikk megjelenésének dátumából joggal feltételezhető, hogy Mussolini szerepet játszhatott a Rothermere-kampány elindításában. A lord 1927 tavaszán, az olasz–magyar barátsági szerződés aláírását követően Rómában járt, ahol találkozott Mussolinival is.¹¹ Visszaemlékezésében maga Rothermere is utalt erre a találkozóra, viszont az ott elhangzottakról – sajnálatos módon – nem szolgáltat részletekkel.¹² Rothermere további cikkeket is megjelentetett a magyar revízió érdekében. Írásai szerint az olyan igazságatlanságok, mint a trianoni béke rendelkezései, előbb-utóbb háborúhoz fognak vezetni.¹³

⁶ CAROCCI, 1969, 13–14.

⁷ HORNYÁK, 2004, 27.

⁸ Jugoszlávia felbomlasztása vagy legalábbis gyengítése Magyarország számára a Csehszlovákiát, Jugoszláviát és Romániát tömörítő, 1920–1921-ben alakult kisantant fellazítását hozta volna maga után, amely a revíziós törekvések legfőbb akadályát jelentette.

⁹ BUCARELLI, 2006, 186.

¹⁰ A magyar revízió melletti olasz kampányról részletesebben: HAMERLI, 2015.

¹¹ ZEIDLER, 2009, 98.

¹² ROTHERMERE, 1939, 35.

¹³ ASMAE. AA.PP. 1919–1930. Ungheria. Busta 1757. Telegramma n. 2729/1019.

1928. március 8-án Rothermere Mussolinival közölt interjút a *Daily Mail*-ben, amelyben az olasz miniszterelnök felszólalt a trianoni békeszerződésben foglalt rendelkezések igazságtalansága ellen, s kifejtette, hogy a világon nem volt még olyan, hogy egy békeszerződés örök érvényű lett volna. Az interjú hírére Rothermere-t és Mussolinit „Magyarország legnagyobb barátainak” titulálták a magyar sajtóorgánumok.¹⁴

Az angol kormány igyekezett hangsúlyozni, hogy bár az angol politikusok is igyekeznek megoldást találni a magyar revízió kérdésére, nem támogatják Rothermere magánakcióját.¹⁵ 1929-re a lord kampányát mind az olasz, mind a magyar kormány túlzónak érezte, így a budapesti olasz követ, Ercole Durini di Monza (1924–1929) arra kérte Mussolinit, hogy tegyen valamit a Rothermere-akció visszafogottabbá tétele érdekében.¹⁶

A Rothermere-akció nyilvánvalóan heves ellenzésre talált a kisantant-államok körében, s ez legmarkánsabban Csehszlovákiában volt tetten érhető. Tanulmányomban a Rothermere és Beneš levélváltását is idéző forrásokat közlöm. A kampány ellen országszerte tüntetések zajlottak. Andrej Hlinka, a Szlovák Néppárt vezetője kijelentette, hogy a szlovák nép minden erejével védelmezni fogja az első világháború után létrejött állapotot.¹⁷ A csehszlovákok magyarellenes kampánya végül odáig fajult, hogy Rothermere szükségesnek látta levélben felszólítani Eduard Beneš külügyminisztert annak befejezésére. Beneš kitérő válaszában arról biztosította a lordot, hogy kész információkkal szolgálni neki a csehszlovák–magyar viszonyra vonatkozóan.¹⁸

*

Lord Rothermere és Eduard Beneš csehszlovák külügyminiszter levélváltására 1927 júliusában került sor. Amint a forrásokból kiviláglik, Beneš mélyeséges felháborodással fogadta Rothermere kampányát, amely meglátása szerint Közép-Európa békéjét veszélyeztette. A dokumentumok – amellet, hogy a levelezés olasz fordítását is közlik – rávilágítanak a kampánnyal kapcsolatos olasz álláspontra is. Ez úgy foglalható össze, hogy Olaszország, bár alapvetően támogatta a magyar revíziót, igyekezett óvatosságra inteni a magyar politikai köröket. A revíziós kampány nyugodtabb mederbe terelését az olasz politikusok főként azért tartották volna célravezetőnek, hogy az amúgy sem rózsás kisantant–magyar viszony ne mérgesedjen tovább.

Rothermere és Beneš levelezését három feljegyzés idézi, amelyeket Durini olasz követ, illetve első titkára, Giovanni De Astis írtak Mussolininak. A levelek magyar változata a korabeli magyar sajtóban is fellelhető, azonban – ragaszkodván a szöveghűséghez – a forrásközlés során ezek olasz fordítását is meghagytam. A dokumentumok érdekes-

¹⁴ ROTHERMERE, 1939, 36.

¹⁵ Magyarország, 1927. augusztus 10. 1. *Az angol parlament magyar bizottsága Rothermere lord akciójától függetlenül alakult meg.*

¹⁶ DDI, Serie 7. Vol. 7. 261. irat.

¹⁷ ASMAE. Uo. Telegramma n. 1195/526.

¹⁸ ASMAE. Uo. Telegramma n. 1959/628.

sége az olasz álláspont érzékeltetésében rejlik, amely képet ad arról is, hogy az olasz diplomácia mely eseményekre figyelt fel a revíziós kampánnyal és annak csehszlovák fogadtatásával kapcsolatban.

A jelentések az Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri (Olasz Külügyminisztérium Levéltára) Affari Politici (Politikai ügyek) 1919–1930 közötti, Ungheria (Magyarország) megnevezésű fondjának 1757. csomójában (*busta*) találhatóak. A forrásokat eredeti nyelven, magyar tartalmi összefoglalóval közlöm. Ennek során a neveket a mai helyesírás szerint írtam át, és nem szedtem őket nagybetűsen. Minden egyebet az eredeti formájában hagytam. A kézírást dőlt betűs írásmód jelzi.¹⁹

Források

1.

Olasz vélemény Lord Rothermere sajtókampányának magyar visszhangjáról

ASMAE. AA. PP. 1919–1930. Ungheria. Busta 1757. Rapporto n. 1942/626/A4.
Budapest, 21 luglio 1927. Anno V.

Ercole Durini di Monza beszámolt Mussolininak arról, hogy Magyarországon még mindig, Lord Rothermere cikkének megjelenése után egy hónappal is hallatlan a lelkesedés a lord propagandája iránt. A magyarság a revíziós politika tekintetében egységet képviselt, és számos magyar sajtóorgánium közölte azt a Rothermere-nek szánt üdvözlő levelet, amelyben a magyar nemzet megköszöni az angol sajtómágnásnak a magyar revízió melletti bátor kiállást. A levelet azt követően kívánták eljuttatni a lordhoz, hogy az ország minél több pontjáról aláírókat gyűjtöttek hozzá.²⁰ Az üdvözlő közlését Rothermere Benešhez írott levelének nyilvánossá tétele követte, amelyet Az Est című polgári napilap²¹ helyezett címlapra teljes terjedelmében 1927. július 21-én. Beneš a levelet megelőzően azzal vádolta Rothermere-t, hogy a lord a Magyarország helye a nap alatt című cikkével háborút kívánt szítani a közép-európai népek között. Ezt Rothermere határozottan cáfolta, kijelentve, hogy épp ennek ellenkezőjét, vagyis a béke megteremtését kívánta, aminek alapfeltétele a trianoni béke revíziója. Érvelését Rothermere hathatós, személyes terepszemlét követő ta-

¹⁹ Az olasz források által idézett leveleknek a magyar sajtóban megjelent változata – lábjegyzetek – esetében a mai helyesírást alkalmaztam, a zavaró eltérések elkerülése érdekében.

²⁰ Megjegyzendő, hogy ilyen leveleket Benito Mussolini is kapott Magyarországról az 1928. június 5-i szenátusi beszédét követően, amelyben az olasz miniszterelnök nyíltan kiállt a magyar revízió szükségessége mellett, s kijelentette, hogy a trianoni békeszerződés revíziója Olaszországnak is érdeke. (MUSSOLINI, 2000, 23.)

²¹ *Az Est* 1910-ben indult Miklós Andor alapításával. Műfajilag bulvárlap volt, ami akkor még azt jelentette, hogy első kézből vette információit, és színvonalas, modern hírszolgálatot biztosított. Polgári körökben a korszak legkeresettebb újságja volt. Az „igazság” bemutatására törekedett, politikai pártoktól független maradt. Ennek megfelelően *Az Est* cikkei inkább a tényekről igyekeztek beszámolni, politikai véleménynyilvánítást kevésbé lehetünk fel bennük. (KÓKAY–BUZINKAY–MURÁNYI, 1994, 166–167.)

pasztalataiból eredeztetett érvekkel támasztotta alá, s igyekezett meggyőzni Beneš-t arról, hogy a Duna-medencében csak akkor következhet békés időszak, hogyha az utódállamok visszaadják a magyar többségű területeket Magyarországnak. Durini úgy vélte, hogy a magyar közvélemény túlzott jelentőséget tulajdonított Rothermere akciójának, s Magyarországon eluralkodott az a nézet, miszerint a trianoni békeszerződés revíziója a közeljövőben be fog következni. A budapesti olasz követ tisztában volt azzal, hogy a hivatalos angol politika nem támogatta Rothermere kampányát, ám meglátása szerint a magyarság ezt nem volt hajlandó tudomásul venni. Noha Durini kedvezően ítélte meg a magyarbarát propagandát, igyekezett felhívni Walko Lajos magyar külügyminiszter figyelmét arra, hogy a magyar sajtóorgánumok híradásai túlzóak voltak, és hamis reményeket tápláltak a tömegekben a közelgő revízióról szóló tudósításokkal. Walko – csakúgy, mint Bethlen István – egyetértett az olasz diplomata álláspontjával. Olaszország követe aggodalmát fejezte ki továbbá amiatt is, hogy egyfelől a sajtókampány még inkább elmérgesíti Magyarország és a kisantant-államok viszonyát, másfelől Rothermere akciójának köszönhetően tovább növekszik Magyarországon az angol befolyás, amelyet a követ pénzügyi téren már így is túlságosan erősnek tartott.²²

A sua eccellenza l'onorevole
Benito Mussolini, Ministro degli Affari Esteri
Roma

OGGETTO: Irredentismo magiaro
ed azione di Lord Rothermere

Signor Ministro,

L'articolo di Lord Rothermere continua a dar luogo in Ungheria ad ogni sorta di manifestazioni patriottiche e continua ad avere un'eco esagerata nella stampa. Tutti i giornali del 20 luglio 1927, ad esempio, pubblicavano il seguente testo del saluto che sarà inviato a Lord Rothermere a nome di tutto il paese, nel primo dei volumi che conterranno i fogli distribuiti in tutto il paese per la raccolta delle firme che dovranno attestare al lord inglese la riconoscenza dei magiari per la campagna che egli ha iniziato in favore di una revisione del trattato di pace del Trianon: „Noi sottoscritti, uomini e donne ungheresi, per destino e per missione sacerdoti cattolici, protestanti, unitarii ed israeliti, membri delle due Camere del Parlamento Ungherese, professiro d'università, accademici, giudici, poeti, artisti e giornalisti, generali, ufficiali e soldati che hanno combattuta la guerra, pensionati, possidenti, agricoltori, industriali, banchieri, commercianti, proprietari di stabili; lavoratori delle imprese postelegrafoniche e di navigazione, dell'amministrazione pubblica, dei campi, delle miniere, delle fabbriche e di ogni

²² Angliának banki befektetései voltak Magyarországon, amint az a forrásból is kiviláglik.

altra sorta di imprese industriali e commerciali, medici, avvocati, ingegneri e maestri, noi, sottoscritti, uomini e donne di ogni sorta di religione, di vario destino e di varie idee, tutti siamo del parere unanime che il trattato del Trianon è un trattato inesorabile, inumano ed insopportabile, indegno della civiltà europea e tutti siamo dell'unanime parere che il Signor Lord Rothermere, per essere intervenuto con nobile coraggio e secondo le gloriose tradizioni della nazione britannica, nell'interesse dei milioni di nostri fratelli costretti a subire il dominio straniero e privati dei loro diritti, si merita la riconoscenza e la devozione della nazione ungherese.²³

La pubblicazione del saluto, avvenuta nella mattinata, fu seguita nel pomeriggio dalla pubblicazione da parte del diffusissimo giornale „Az Est” di una lettera di Lord Rothermere diretta al Ministro degli Affari Esteri di Cecoslovacchia, nella quale il Lord risponde alle osservazioni che sulla sua campagna in favore dell'Ungheria aveva fatto Beneš in un suo discorso al Senato di Praga. Il testo della lettera è il seguente: „Dal telegramma di un'agenzia vengo a sapere che l'Eccellenza Vostra, nella Commissione del Senato per gli Affari esteri, rispondendo ad un'interpellanza, dichiarò che il mio articolo intitolato „Il diritto dell'Ungheria ad un posto al sole” aveva evidentemente lo scopo di fomentare della guerra in avvenire tra gli stati successori. Ciò è perfettamente in contrasto con le mie intenzioni. Quanto a me, nutro i migliori sentimenti di amicizia per la Sua nazione ed invece di fomentare della guerra, io mi propongo un solo scopo: servire la pace. Ho troppo grande stima delle Sue qualità di uomo di stato, perchè possa supporre, anche per un momento, che Ella ritiene assicurata la pace fino a che gli stati successori terranno occupati territori, nei quali la popolazione magiara è in maggioranza. Lei sa proprio quanto me che la pace di Trianon è stata conclusa senza che i rappresentanti delle Grandi Potenze avessero bastevoli dati atti a servir loro di direttiva nei complicati problemi relativi a quei territori. Oggi a Praga, nel Suo parlamento, vi sono degli ungheresi che rappresentano territori, i quali mai avrebbero dovuto essere staccati dall'Ungheria e gli abitanti dei quali, prima o dopo, tenteranno di ritornare alla loro patria. Più di novecentomila soldati e marinai inglesi non hanno sacrificato la loro vita nella grande guerra per rendere eterna l'illegalità in qualsivoglia parte dell'Europa. L'Ungheria oggidi ormai ha degli amici, i quali non avranno pace fino a che tutto il mondo non avr conoscenza delle offese ad essa arrecate. In uno degli stati successori, nei territori staccati dall'Ungheria, gli ungheresi sono esclusi da qualsiasi ufficio amministrativo e giudiziario. È loro proibito di esporre i loro pensieri nella propria lingua innanzi alle autorità ed ai tribunali. La lingua ungherese è esclusa dalle scuole, che vengono chiuse una dopo l'altra. L'articolo 232 del trattato di Trianon stabilisce un certo sistema contabile relativamente ai possessi dei cittadini ungheresi, possessi che in Cecoslovacchia furono sequestrati e venduti. L'Eccellenza Vostra – considerate le asserzi-

²³ Itt De Astis jelentésében annak az üdvözlő levélnek olasz szövegét továbbítja, amelyet az 1927. július 20-án megjelent magyar sajtóorgánumok többsége közölt. A levél tartalma: a magyar hölgyek és urak, tartozzanak bármilyen vallási felekezethez vagy politikai párthoz, legyen bármilyen világnézetük, egyként fejezik ki hálájukat Lord Rothermere-nek, aki felismerte a trianoni békeszerződés igazságtalanságait, és kifejezésre merete juttatni ezt a meggyőződését. A lordot üdvözli a magyar nemzet.

oni di cui sopra – ammetterà indubbiamente che sarebbe desiderabile che il Suo Governo pubblicasse una distinta completa dei possessi ungheresi sequestrati e venduti coi nomi di coloro ai quali i possessi sono stati venduti, coi il prezzo di vendita e con alcune prove circa il prezzo a cui furono venduti nell'istesso periodo di tempo altri possessi, comunicandoci il metodo con cui furono incassate le rendite dei possessi stessi. Prego l'Eccellenza Vostra accentuatamente di fare i passi proposti, tenendo sempre presente che senza la buona volontà e l'amicizia dell'Inghilterra e della Francia la Czechoslovacchia non esisterebbe. La vittoria, per la quale Granbretagna ha portato tanti sacrifici, non ha mai avuto lo scopo di essere il manto di ingiustizie. Ma se della vittoria si abusa, se per la Czechoslovacchia giungerà il tempo del pericolo, il Suo paese potrà constatare che i sentimenti della nazione inglese nei suoi riguardi si trasformeranno in sentimenti di delusione e di indifferenza. Ho fiducia nell'Eccellenza Vostra che a questa lettera darà la medesima pubblicità che è stata data al discorso da Lei pronunciato al Senato ed io avrò indubbiamente occasione di ritornare sull'argomento nei miei giornali.”²⁴

La lettera è presentata dai giornali ungheresi con ampi commenti tutti intonati alla speranza che fra non molto si giunga ad una revisione del trattato del Trianon. In genere la stampa ungherese, in base a questa lettera di Lord Rothermere, attribuisce all'Inghilterra ed al suo Governo esagerate intenzioni, che in effetto essi non hanno. Secondo la stampa ungherese l'azione per la revisione del trattato di pace, non è soltanto un'iniziativa privata di Lord Rothermere, ma è un'azione che ha tutte le approvazioni del Ministero degli Affari esteri inglesi. I circoli ufficiali ungheresi dal canto loro non si

²⁴ Itt a jelentés közli Lord Rothermere levelének olasz szövegét, amely magyarul *Az Est* című politikai napilap 1927. július 21-i számában jelent meg teljes terjedelmében: „Kegyelmes Uram! Arról értesültem, hogy szenátusi beszédében az utódállamok között való háború szításával vádolt meg. Ez teljesen ellenkezik céljaimmal. Háború szítása helyett éppen az igazi békét akarom előmozdítani fellépéssel. Sokkal többre becslöm Excellenciád államférfiúi képességeit, semhogy feltételezném, hogy Ön higgven tartós béke lehetőségében a mai határok alapján, és azoknak a magyar területeknek a visszaadása nélkül, ahol a magyarok az utódállamokban többségben vannak. Excellenciád éppen úgy tudja, mint én, hogy a trianoni béke mai formájában egyedül azért jöhetett létre, mert a nagyhatalmak képviselői teljesen tájékozatlanok voltak a területek komplikált nemzetiségi és politikai viszonyairól. A béke rendelkezései éppen ezért nem tekinthetők véglegeseknek. A prágai parlamentben sok olyan kerület képviselője ül, amelyet sohasem lett volna szabad Magyarországtól elszakítani. Ezeknek a területeknek lakossága sohasem nyugszik bele mai helyzetébe, mindig igyekezni fog visszakerülni hazájához. Nem azért halt meg egymillió brit katona, hogy haláluk árán a jogtalanságot tegyék úrrá Európának e részében. Ilyen kiáltó igazságtalanságokat nem lehet szó nélkül nézni. Magyarországnak vannak barátai, akik nem nyugszanak, míg az egész világ tudomást nem szerez a magyarokkal történt igazságtalanságokról és arról, hogy az utódállamok mennyire elnyomják, jogaikból mennyire kirekesztik az uralmuk alá került magyarokat. Kérem Excellenciádat, tartsa eszében, hogy Anglia és Franciaország barátsága és áldozatai nélkül Csehszlovákia nem is léteznék. A győzelem azonban, amiért Anglia annyit áldozott, nem szolgálhat igazságtalanság és jogtalanság takarójául. Ha Csehország visszaél azzal, amit kapott, el kell készülnie arra, hogy Anglia érzelmei teljesen elfordulnak tőle s helyüket a csalódottság és közömbösség foglalja el. Elvárom Excellenciádtól, hogy levelemnek olyan publicitást ad, mint szenátusi beszédének. Lapjainkban egyébként újra visszatérek a dologra. Excellenciád alázasat szolgálja: Rothermere.” (Az Est, 1927. július 1. 1. *Rothermere lord erélyes hangú levélben oktatta ki Beneš-t a trianoni béke revíziójának elkerülhetetlen szükségéről.*)

preoccupano per niente di smentire o per lo meno di mitigare quanto la stampa va scrivendo intorno all'azione di Lord Rothermere.

Parlandone accademicamente con questo Ministro degli esteri gli facevo osservare come, pur rendendomi conto dell'effetto favorevolissimo che questa campagna ungarofila doveva produrre nella pubblica opinione, (vedi mio citato rapporto) trovo che la Stampa ne esagerava alquanto il significato e la portata, col pericolo di mantenere non solo, ma di esasperare le speranze delle masse, sempre in requie, in una prossima revisione del trattato di Trianon, precisamente in un momento nel quale già tante questioni vitali per la pace dell'Europa urgono anche alle frontiere Ungheresi.

Il Signor Walko mi rispose che egli stesso aveva avuto la stessa impressione e che ne aveva la vigilia, e cioè subito il suo ritorno dal condego, accennato al Conte Bethlen.

La campagna magnificata da tutta la Stampa Magiara, se non tornerà certo fruttifera per le buone relazioni della Piccola Intesa, e specialmente della Cecoslovacchia con l'Ungheria, dato la personalità di Lord Rothermere, varrà invece ad accrescere senza dubbio l'influenza inglese su queste masse, influenza già notevole specialmente nel mondo finanziario, per i numerosi prestiti ed investimenti di capitali fatti dai banchieri della City in Ungheria in questi ultimi mesi.

Voglia gradire, Signor Ministro, gli atti della mia più alta considerazione.

Durini di Monza

2.

Beneš válasza Lord Rothermere hozzá intézett levelére

ASMAE. AA. PP. 1919–1930. Ungheria. Busta 1757. Rapporto n. 1959/628. Pos. A 4.
Budapest, 26 luglio 1927. Anno V.

Giovanni De Astis budapesti olasz követségi első titkár az 1927. július 21-én kelt, 1942/626. iktatószámú jelentésben közölte fejleményeként beszámolt Eduard Beneš Rothermere-hez írt válaszeleveléről. A csehszlovák külügyminiszter kifejtette, hogy nem állt szándékában háború szításával vádolni Rothermere-t, aki bizonyára félreérthette Beneš szavait. A miniszter kijelentette, hogy hivatalából adódóan nem tárhat nyilvánosság elé mindent, amit a magyar–csehszlovák viszony kapcsán fontosnak tart. Készségét fejezte ki a lordnak, hogy magánbeszélgetés során szívesen tájékoztatja őt a csehszlovákiai magyarság, illetve a magyarországi szlovákság múltbeli és jelenlegi helyzetéről egyaránt. De Astis tájékoztatta Mussolinit arról, hogy Beneš válaszában közel sem volt olyan visszhangja a magyar sajtóban, mint Rothermere levelének. A kommentárok arról szóltak, hogy a csehszlovák politikus kitért az elől, hogy egyenes, férfias választ adjon Rothermere szavaira, amelyek a magyarság feltámadását vetítették elő. De Astis beszámolt arról is, hogy a Rothermere-kampány nyomán felbátorodott magyarok egy nemzeti liga felállításáról határoztak, amelynek vezetőjévé Herczeg Ferencet kívánták kinevez-

ni.²⁵ Ezen túl egy olyan bizottság felállítását is kilátásba helyezték, amelynek feladata egy jelentős sajtókampány elindításához szükséges dokumentáció összegyűjtése lett. Mindebből De Astis arra a következtetésre jutott, hogy a magyar körök nem hogy visszafogni nem kívánták a sajtóorgánumok túlkapásait, hanem inkább minden alkalmat megragadtak arra, hogy ébren tartsák a reményt, amelyet Lord Rothermere cikke keltett.

A sua eccellenza l'onorevole
Benito Mussolini, Ministro degli Affari Esteri
Roma

L'irredentismo magiaro e
l'azione di Lord ROTHERMERE.

Signor Ministro,

La lettera diretta da Lord Rothermere al Ministro degli Affari Esteri cecoslovacco Beneš – riprodotta nel mio Rapporto N° 1942/626 di data 21 luglio u. s. – non è rimasta senza risposta come questa stampa prevedeva. Il Ministro Beneš difatti ha così risposto a Lord Rothermere: „La ringrazio del telegramma e delle cortesi espressioni che ha voluto avere nei miei riguardi. Ho l'onore però di richiamare la Sua attenzione su quanto segue: anzitutto io non ho adoperata la frase da Lei citata nel suo telegramma. Ella evidentemente non ha capito le mie parole od è stato falsamente informato. In secondo luogo, mi dispiace di non poter polemizzare con quanto è contenuto nella seconda parte del Suo telegramma. Copro una carica ufficiale e quindi non posso dire tutto ciò che vorrei come invece lo può fare Vostra Signoria. Sarei costretto a fare dei confronti fra le condizioni della Czechoslovacchia e dell'Ungheria e le mie parole, come dichiarazioni di un ministro, potrebbero riescire sgradevoli a qualcuno, cosa questa con la quale non servirei certamente i buoni rapporti tra il mio paese e il suo vicino. In terzo luogo sarei prontamente disposto a darLe qualsiasi informazione sulle condizioni delle minoranze di Czechoslovacchia e d'Ungheria sia nei riguardi del passato che del presente. Ciò lo farei tanto più volentieri in quanto che vedo dal suo telegramma che, per quanto Ella si adoperi sinceramente nell'interesse della pace, della sincerità e della giustizia, le sue informazioni sulle questioni dell'Europa Centrale sono manchevoli, non solo, ma certe volte persino errate.”²⁶

²⁵ Magyar Revíziós Liga, vezetője Herceg Ferenc író (1853–1954).

²⁶ A levél magyar fordításban: „Köszönöm udvarias táviratát és hozzáam intézett, figyelemre méltó szavait. Van szerencsém azonban felhívni Excellenciád figyelmét a következőre: egyfelől, az Ön által idézett mondat nem tőlem származik. Kegyed nyilvánvalóan nem jól értette szavaimat, vagy mások félreinformálták Önt. Másfelől, sajnálatomat kell kifejeznem avégett, hogy nem áll módomban nyilvános vitába bocsátkozni levele második részét illetően. Hivatalos megbízatásomból eredően nem fejezhetem ki nyilvánosan minden gondolatomat, mint ahogyan Kegyednek módjában áll. Ez esetben ugyanis arra kényyszerülnék, hogy szembeállítsam Magyarország és Csehszlovákia körülményeit, s mint minisztertől, szavaim egyesekre nézve sértőek lehetnének, ami bizonyára nem segítené elő hazám és szomszédja közötti

La risposta di Beneš non ha avuta nella stampa ungherese certamente la eco che era stata data invece alla lettera di Rothermere. I giornali in brevi commenti si limitarono a constatare che, come al solito, Beneš cercava di sfuggire una risposta diretta, sincera, maschia, per evitare una discussione sull'argomento. I giornali, nei loro commenti esprimevano quindi il parere che la risposta di Beneš importava poco, bastava che per l'Ungheria, con l'azione di Lord Rothermere fosse sorta l'alba della resurrezione. Nel medesimo tempo i giornali – anche per bocca dello scrittore Herczeg – continuavano, ad esortare l'opinione pubblica ad appoggiare l'azione di Lord Rothermere in tutti i modi possibili. Lo stesso Herczeg propose la fondazione di una „Lega Nazionale per la Revisione del trattato del Trianon”, alla quale hanno già aderito le maggiori organizzazioni industriali, commerciali ed agricole del paese. Anche l'Associazione della stampa terrà nei prossimi giorni delle riunioni *allo* scopo di fondare un Comitato apposito che avrà il compito di fornire a chiunque ne faccia richiesta il materiale necessario per lottare nel campo della stampa in favore di una revisione dei trattati di pace. Il giornale „Budapesti Hírlap” oggi ha fatto affriggere *nelle vie* della capitale grandi manifesti che riproducono la lettera di Lord Rothermere e l'intervista che con quest'ultimo ha concesso al corrispondente londinese del giorno e, signor Emilio Nagy, ex Ministro della Giustizia Ungherese.

In complesso si può affermare che la stampa ungherese non solo non ha mitigato, per niente, il tono di esagerazione adottato a proposito dell'azione di Lord Rothermere, ma coglie tutte le occasioni per mantenere viva nell'opinione pubblica la fiamma di speranze accesa dall'articolo apparso sul „Daily Mail”.

Voglia gradire, signor Ministro, gli atti della mia più profonda osservanza.

G. De Astis

3.

Lord Rothermere válasza Beneš csehszlovák külügyminiszter levelére

ASMAE. AA. PP. 1919–1930. Ungheria. Busta 1757. Rapporto n. 1969/631/A4.
Budapest, 27 luglio 1927. Anno V.

De Astis 1927. július 27-én arról tájékoztatta Mussolinit, hogy Lord Rothermere nem hagyta válasz nélkül Beneš levelét. Ebben a lord udvariasan megköszönte Beneš válaszát, s még egyszer megkísérelte meggyőzni őt arról, hogy a magyar revízió a csehszlovák kor-

jó viszony megteremtését. Harmadrészt, állok Excellenciád rendelkezésére, hogy megosszak Önnel bármilyen információt a magyarországi és a csehszlovákiai kisebbségek akár múltbeli, akár jelenlegi körülményeiről. Ezt igazán szívesen tenném már csak azért is, mert távirata alapján úgy ítélem meg, hogy Kegyed valóban őszintén fáradozik az igazságos béke megteremtéséért, azonban információi a közép-európai viszonyokról nemcsak hiányosak, de helyenként súlyosan hibásak is.” (Saját fordítás. *Az Est* nem közli Beneš levelét, csak említést tesz róla az 1927. július 27-i számban.)

mány érdekeit is szolgáltná azáltal, hogy megoldaná a békeszerződés igazságtalanságait, és a kisebbségi kérdést Csehszlovákiában. A lord úgy fogalmazott, hogy a háborút az angolok az igazságért vívták, nem pedig azért, hogy utána még rosszabb legyen a helyzet. Rothermere továbbá kemény kritikával illette Beneš, amiért nem alkalmazta a gyakorlatban a trianoni békepontokhoz csatolt kisebbségvédelmi szerződést. E levél – De Astis meglátása szerint – ugyancsak reménykedésre sarkallta a magyarságot. Az olasz diplomata felfigyelt viszont arra is, hogy Andrej Hlinka, a Szlovák Néppárt vezetője egy beszédében hevesen támadta a Rothermere-propagandát, amit De Astis úgy értékelt, hogy a hivatalos csehszlovák vezetés mellett az amúgy autonómiára törekvő szlovákság körében is erőteljes ellenkampány van kibontakozóban a magyar revíziós törekvésekkel szemben. Hlinka felszólalt a Magyarországon maradt szlovák ajkú lakosság védelmében is, kifejtve, hogy még iskolákat is bezárta a magyar kormány, amit a szlovák vezető szerint nem lehet szó nélkül hagyni. De Astis jelentése végén csodálkozó hangnemben állapította meg, hogy a magyar kormány még az ilyen hírek után sem igyekezett visszafogni a Rothermere által indított kampányt, s a magyarság egy emberként reménykedett a revízió közeli megvalósulásában.

A sua eccellenza l'onorevole
Benito Mussolini, Ministro degli Affari Esteri
Roma

Irredentismo magiaro ed
azione di Lord Rothermere

Signor Ministro,

Mio rapporto N° 1942/626 di data 21 luglio 1927.

Oggi i giornali pubblicano la risposta che Lord Rothermere ha inviato al Ministro degli Esteri Beneš a seguito del telegramma inviatogli da quest'ultimo. La risposta del Lord è la seguente: „Ringrazio l'E. V.²⁷ della rapida e cortese risposta al mio telegramma. Mi propongo lo scopo di riescire d'aiuto al Governo cecoslovacco. Si fanno delle gravi accuse circa il modo con cui Loro hanno sequestrato ed utilizzato i possessi di cittadini ungheresi del Loro paese. Ho svolto in proposito delle accusate indagini, ma non sono riuscito a trovare neanche un documento che potesse essere considerato resa di conto relativa al sequestro dei suddetti possedimenti. Se un tale documento ci fosse, sarei grato all'E. V. se volesse farmelo pervenire. Ammetto che tale resa di conto conterrà dei dati, dai quali si potrà dedurre l'estensione dei possedimenti, a chi sono stati venuti ed a che prezzo ed i prezzi infine allora in vigore per la valorizzazione di altri possedimenti. Sono persuaso, e spero che anche l'E. V. sia di questo parere, che dal punto di vista del capitale straniero hanno urgente importanza i passi che l'E. V. vorrà fare a

²⁷ Eccellenza Vostra: kb. „Kiválósága”, magázó megszólítás. A korszakban a Magyarországon is használatos „Excellenciád”-nak felel meg.

questo proposito. L'E. V. è stato tanto cortese ed ha offerto qualsiasi desiderabile delucidazione circa il passato ed il presente delle minoranze d'Ungheria e di Cecoslovacchia. Devo notare però all'E. V., con tutta la considerazione possibile, che le offese arretrate al suo popolo prima della guerra, trascendono i confini delle mie ricerche. Abbiamo fatto la guerra per metter fine alle ingiustizie. Circa l'accusa che i confini del Suo paese sono ingiusti e significano oppressione per molti cittadini ungheresi, non è una risposta il constatare che anche il Suo popolo prima della guerra era stato oppresso. Che la simpatia che il popolo inglese porta alla Cecoslovacchia si mantenga inalterata anche in avvenire, dipende della sincerità che il Governo cecoslovacco saprà mantenere di fronte all'accusa che gli viene fatta di opprimere i cittadini ungheresi e di sequestrarne i possedimenti. Il popolo inglese oggi non ha nemmeno una lontana idea del modo con cui sono stati applicati il trattato del Trianon e la lettera di Millerand, che hanno fatto sorgere in Cecoslovacchia una nuova Alsazia Lorena, abitata in maggioranza da minoranza ungheresi. Sono persuaso che i numerosi amici del Suo popolo sarebbero profondamente colpiti se venissero a conoscere la verità a questo proposito. Sperando che l'E. V. vorrà comunicarmi che cosa risponde la Cecoslovacchia a queste accuse, mi permetto di ripetere le domande comunicate nel mio primo telegramma. Prego accentuatamente il Suo Governo di voler prendere immediatamente in considerazione tale problema con perspicacia degna di uomini di stato. Voglia gradire, Eccellenza, ecc.”²⁸

Il testo della lettera è pubblicato da tutti i giornali al posto d'onore e nei brevi commenti che vi dedicano, tutti improntati ad un vivo senso di attesa della risposta che Beneš darà alla missiva, accentuano anche di più degli altri giorni le speranze di una prossima revisione del trattato del Trianon. Secondo la stampa magiara, è evidente, dopo questa nuova lettera, che Lord Rothermere non intende fermarsi a mezza strada, ma intende andare fino in fondo „a quel complesso di errori diplomatici che ha nome trattato di Trianon”.

²⁸ Rothermere válasza: „Az volt a szándékom, hogy a cseh kormánynak kezére járjak. Ottani magyar tulajdon elkobzásáról és eladásáról komoly vádak hangoztak el. Legszerosabb kutatásaim sem vezettek erre vonatkozó elszámolások nyomára. Ha vannak ilyen okmányok, kérem egy példány megküldését, amely tartalmazza az eladott birtokok terjedelmét, a vevő nevét, a vételárat és az akkori forgalmi árakat. Excellenciád ilyen váddal szemben bizonyára el fogja ismerni, hogy erre vonatkozó elszámolása a külföldi pénzügyi piacot közvetlenül érinti. Excellenciád felvilágosítást ajánl fel nekem a csehországi és a magyarországi kisebbségekkel a jelenben és a múltban gyakorolt bánásmódról. Ezzel szemben rá kell mutatnom arra, hogy az ön népének a háború előtti időkből származó panaszai kívül esnek az én vizsgálatomra. A háborút igazságtalanságok kiküszöbölése érdekében vívta, arra a vádra tehát, hogy Csehországban elnyomnak és bántalmaznak magyarokat, nem lehet azt felelni, hogy az ön népét a háború előtt szintén elnyomták. Anglia és Csehország jó viszonya attól függ, hogy a cseh kormány a magyarüldözésre, a magyar tulajdon elköttyavetyélésre őszintén válaszol-e. Angliában alig tudnak arról, hogy Csehországban új Elzász-Lotharingia van túlnyomóan magyar lakossággal. Ez a felfedezés az ön országának sok barátját megdöbbenetén. Abban a feltevésben, hogy Excellenciád felvilágosít engem Csehországnak ezekre a vádakra vonatkozó válaszárol, megismétlem korábbi kérésemet és kormányának ajánlom, hogy erre a kérésre államférfiúi okossággal és őszinteséggel azonnal válaszoljon.” (Az Est, 1927. július 27. 1–2. *Rothermere lord elszámolást követel Beneš-től az elkobzott magyar birtokokról.*)

Oggi però, oltre la lettera di Lord Rothermere, è giunta ai giornali ungheresi anche la notizia del discorso pronunciato ad un comizio di studenti a Kassa dal Capo del Partito clericale slovacco, Hlinka, il quale ha svolto un attacco a fondo contro la campagna irredentistica iniziata dalla stampa ungherese, dichiarando che gli slovacchi non si adatteranno mai ad una revisione dei trattati di pace. Secondo lui, oggi in Ungheria trecentomila slovacchi non hanno neanche una scuola e prima del crollo in Ungheria furono chiusi tre ginnasi slovacchi ed a Juriga fu promesso la forza al posto delle scuole e della cultura. Gli slovacchi ne hanno avuto abbastanza per un millennio della coltura ungherese, ora essi vogliono vivere per altri mille anni con la propria coltura. La Slovacchia ha bisogno di una nuova generazione, la quale avrà il compito di espellere dai propri confini i vari Rothermere ed i vari Bethlen. L'articolo che dà il resoconto di questo discorso di Hlinka, è pubblicato dai giornali con un evidente senso di delusione.

In conclusione, la campagna cui ha dato inizio Lord Rothermere, in Ungheria prende proporzioni sempre maggiori, senza che gli organi governativi si preoccupino neanche un momento di porre freno alle manifestazioni proposte dalla stampa, che trovano larga eco nella popolazione, illusa ormai in modo definitivo circa la possibilità che si addivenga ad una revisione del trattato del Trianon fra molto breve.

Voglia gradire, signor Ministro, gli atti della mia più profonda osservanza.

G. De Astis

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ASMAE. AA.PP.
1919–1930 Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri, Affari Politici 1919–1930
- DDI. Serie 5, vol. 3. *I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta serie, Volume 3.* A cura di Rodolfo Mosca. Roma, Libreria dello Stato 1953.
- DDI. Serie 7, vol. 7. *I Documenti Diplomatici Italiani. Settima serie, Volume 7.* A cura di Rodolfo Mosca. Roma, Libreria dello Stato 1953.
- MNL OL. K 64. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Külügyminisztérium Levéltára, Politikai Osztály Reservált Iratai.

*

- BUCARELLI
2006 BUCARELLI, Massimo: *Mussolini e la Jugoslavia 1922–1939.* Bari, B. A. Graphis, 2006.
- CAROCCI
1969 CAROCCI, Giampiero: *La politica estera dell'Italia fascista.* Bari, Laterza, 1969.
- HAMERLI
2015 HAMERLI Petra: *Olasz propaganda a magyar revízió mellett (1927–1936).* In: *Tavaszi Szél 2015. Konferenciakötet.* IV. kötet. Szerk. KERESZTES Gábor. Eger–Budapest, Líceum Kiadó–Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2015, 491–506.
- HORNYÁK
2004 HORNYÁK Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok, 1918–1927.* Újvidék, Forum, 2004.
- KÓKAY–BUZINKAY–
MURÁNYI
1994 KÓKAY György–BUZINKAY Géza–MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története.* Budapest, MŰOSZ, 1994.
- MUSSOLINI
2000 MUSSOLINI, Benito: *A fasizmus doktrínája.* Budapest, Gede Bt., 2000.

ORMOS
1971

ORMOS Mária: *Bethlen koncepciója az olasz–magyar szövetségről (1927–1931)*. In: *Történelmi Szemle*, (1971), 1–2, 133–156.

ROTHERMERE
1939

ROTHERMERE, Harold Sidney Harmsworth: *My Campaign for Hungary*. London, Eyre and Spottiswoode, 1939.

ZEIDLER
2009

ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram, 2009.